

RECENSIONER

Åke Daun: *Med rörligt sökarljus. Den nya etnologins framväxt under 1960- och 1970-talen. En personlig tidsskildring*. Symposium, Stockholm/Stehag 2003. 249 s. ISBN 91-7139-613-6.

Vid det 14:e nordiska folkkliv- och folkminnesforskar-mötet i Åbo 1959 togs ett symboliskt farväl av studiet av bondesamhället och den gamla etnologin. Temat för mötet var *Den gamla bondekulturens upplösning*. I fokus för diskussionerna stod frågan om traditionsupplösningen och vilka konsekvenser den fick för etnologins arbets sätt. Dåvarande professorn i Lund, Sigfrid Svensson, menade t.ex. att studiet av enskilda individers roll som nyhets spridare och traditionsbrytare måste inledas. Han betonade också att upplösning i sig var intressant, eftersom gammalt och nytt alltid mötts och varje tid trots sig vara i ett brytningsskede. Detta, menade han, innebar att inte bara skiftet bondesamhälle/industrisamhälle var värt ett studium. Dock, ansåg han, hade etnologerna inte sett de ständiga förändringarna eftersom de varit så upptagna av den äldsta traditionen.

Inte heller, menade Svensson, fanns det längre några svar att få på de frågor som de äldre frågelistorna ställt, så dessa måste utökas med frågor om hur försvinnandet gått till. Svensson förordade därför att de ämnesuppställda, dvs. de på realgrupper baserade, frågelistorna skulle ersättas med sådana koncentrerade på ett moment eller problem. Han föreslog specialfrågelistor kring olika problemställningar rörande kulturkontakt, kulturanpassning och traditionsupplösning. Insamlingen måste med andra ord inriktas på traditionsupplösningens problem, dvs. förändring, och dessutom mot individuella föregångsmän. Detta var något radikalt annat än att som dittills undersöka kollektiv, konstans och kontinuitet.

Flera av de övriga deltagarna talade i samma anda och diskussionerna kom att handla om behovet av djupundersökande innovationsforskning baserad på problem- och individorientering. Mötets deltagare höll alltså på att flytta blicken från 1800-talets bondesamhälle till 1900-talets industrisamhälle, men ännu inte riktigt ända

fram till den egna samtiden. Däremot flyttade de inte blicken från landsbygden. De nya undersökningarna skulle liksom tidigare arbeta med landsbygden, något annat diskuterades inte.

Mötet utmynnade i enighet om att frågelistemetoden åtminstone delvis måste anpassas efter vissa förändrade villkor i forskarsamhällets självförståelse. Signalerna om nyorientering och ändrad kursriktning för det ämne som av hävd studerat bondesamhället som en kollektiv storhet var tydliga. Åren som följde efter mötet i Åbo innehöll för etnologiämnet i Sverige sedan allt mer högljudda krav på ett radikalt nytt sätt att bedriva kulturstudier. Den äldre etnologins starka fixering vid kulturhistoriska, retrospektiva och positivistiska studier byggda på beläggstäthet, representativitet och objektivitet började ifrågasättas, framför allt av de yngre forskarna. Dessa förespråkade undersökningar av mer teoretisk art, undersökningar som dessutom fokuserade den egna samtiden och byggde på problemformulering utifrån en strävan att vara samhällsutforskande.

I sin personligt hållna bok om 1960- och 1970-talens etnologi, *Med rörligt sökarljus*, reflekterar professor emeritus i Stockholm, Åke Daun, över hur denna omvandling av ämnet gick till i praktiken och vilka de personer var som drev på och genomförde förändringarna. Av förklarliga skäl har han sin fokus på Stockholmsetnologin och dess utveckling mellan åren 1961 och 2001, då han pensionerades. Ibland blickar han dessutom både bakåt och framåt i tiden. I hans bok möter vi namngivna etnologer av kött och blod, individer som på skilda sätt bidrog till att formulera den nya etnologins programförklaring och driva igenom faktiska förändringar.

Dauns bok handlar dock inte bara om förändringen av disciplinen. Den handlar också om honom själv och hans väg in i ämnet. Han inledde, efter att ha studerat konsthistoria, sina studier i etnologi 1961 under professor John Granlunds egid. Då hade två år förflutit sedan mötet i Åbo, men signalerna om nyorientering därifrån hade knappast satt spår i den dagliga verksamheten vid institutionen. Kurslitteraturen och merparten av seminariediskussionerna centrerades fortfarande kring det

gamla agrara Sverige. Professorns uppdrag var heller inte att undervisa utan, skriver Daun, ”att i föreläsningar dela med sig av sin lärdom, gärna utan koppling till kurslitteraturen”. På onsdagarna ”inträdde” Granlund därför i Gula salongen i Villa Lusthusporten, där han läste högt ur ett koncept under en timmes tid. Hösten 1961 handlade föreläsningarna om Högsby socken i Småland.

Daun fann det svårt att intressera sig för de ämnen som berördes vid seminarierna. Gaffelplogar och timmerbyggnadskonst, vävnadsprover och äldre tobaksodling lockade honom inte. Det gjorde däremot mer pragmatiska saker som möjligheterna att skaffa sig en examen eller den goda stämningen bland studenter och forskare på institutionen. Men mest lockade ändå mötet med docenten Börje Hanssen. Dennes nydanande, av antropologiska synsätt påverkade, undersökningar inspirerade Daun att fortsätta inom ämnet. Hanssen var också den som föreslog Daun att tillbringa ett år i Bergen hos socialantropologen Fredrik Barth. Denne var egentligen inte kulturforskare utan hade syftet att med sin generativa teori ”förstå de underliggande systemen, de relationer och institutioner som vidmakthåller samhällen, det som gör att samhällen fortlever”. Barths undersökningar handlade om processer, mekanismer och komplex av relationer där avsikten var att beskriva hur verkligheten genereras. Till skillnad från i Stockholm var studietakten i Bergen hög och föreläsningar och seminarier avlöste varandra. Någon tid för uppsluppet nöjesliv fanns inte, minns Daun i efterhand.

Inspirerad av den teoretiskt drivna miljön i Bergen, där en vetenskaplig revolution var i full gång, startade Daun 1966 tillsammans med sina studiekamrater Orvar Löfgren, Tom Svensson och Mats Hellspång den s.k. Måndagsgruppen, en konstellation som fortlevde i tre år. Vid regelbundna möten diskuterade medlemmarna i gruppen sina egna fältarbeten och erfarenheter och drog upp riktlinjerna för det slags nya etnologi som de ville bedriva. Det var en etnologi som byggde på deltagande fältobservationer och problematisering av processer i den egna samtiden. Det var också en etnologi som befann sig långt borta från såväl gaffelplogar och timmerbyggnader som studier av småländska socknar. Det var en etnologi som ville begagna ett rörligt sökarljus i sina studier av kultur och samhälle. Måndagsgruppens diskussioner och kamratliga samvaro måste ha betytt oerhört mycket för både den personliga och vetenskapliga utvecklingen av de unga studenterna.

Med sin bok *Upp till kamp i Båtskärsnäs!* (1969), som studerade industrinedläggelse i ett samtida sam-

hälle, tog Daun steget in i den nya samhällsrelaterade etnologin. Boken, som blev mycket väl mottagen, blev ett viktigt inlägg i den då pågående glesbyggsdiskussionen, byggde på ett eget längre fältarbete upplagt enligt metoder som förespråkats av Fredrik Barth. Till dessa metoder hörde att fältarbetaren inte skulle fastna i vanor utan hela tiden hålla sig i nya miljöer och träffa nya människor. Daun skriver att han därför ”valde ... olika rundor mellan husen ... handlade i samtliga butiker ... besökte olika delar av sågverksområdet” för att det ”ökade chansen att möta nya personer, situationer och händelser”. Om detta sitt fältarbete förde Daun en dagbok som han ymnigt citerar ur i sin bok.

Undersökningen av Båtskärsnäs som blev Dauns licentiatavhandling följdes 1974 av doktorsavhandlingen *Förortsliv*. Valet av studiefält föll på bl.a. Värberg, där Daun skaffade sig ett övernattningsrum för att kunna delta så mycket som möjligt i det dagliga livet på platsen. Sitt utanförskap såg han som en analytisk fördel. Han rörde sig mycket i miljön: handlade, gick till tandläkaren, tog promenader, hela tiden med blicken riktad mot att iakttä och registrera. Iakttagelserna kompletterades sedan med djupintervjuer med utvalda familjer. Dessa intervjuer var ett slags fria samtal, där människor lyftes fram som individer, konkretiserades och gavs liv. Det var något radikalt annorlunda än den äldre etnologins syn på människor som för orten representativa ”sagesmän” eller ”informatörer”.

Som opponent vid Dauns disputation fungerade hans vetenskaplige förebild Börje Hanssen. Opponenten var mycket kritiskt, för att inte säga fientligt, inställd till avhandlingen. Han gick också till attack mot den i *Rig*, där han skrev en recension som Daun betecknar som präglad av ”lust att dräpa”. Skälet till opponentens avogaställning var, menar Daun, att Hanssen ansåg att avhandlingen inte följde i hans utan i Barths fotspår. Emellertid, påpekar Daun, skulle Barth säkert inte ha varit av samma åsikt. Oavsett vilket blev Daun docent.

Sedan Daun disputerat och tillbringat en period i USA erbjöds han en personlig forskartjänst bekostad av Byggnadsrådet (BFR) och placerad på KTH:s arkitekturstektion. Uppdraget var att starta en forskargrupp inom temat Människa-närmiljö. Projektet erbjöd deltagarna stor frihet att välja studieområde och att utforma sin forskning. Till forskargruppen knöts bl.a. Billy Ehn. Hans forskning kom att röra arbete och fritid och resulterade i studien *Arbetets flytande gränser* (1981). Daun själv producerade bl.a. studien *Boende och livsform* (1980), en undersökning av Botkyrka.

1981 tillträdde Åke Daun som professor i etnologi på den s.k. Hallwylska professuren. Han efterträdde då Mats Rehnberg. Daun beskriver Rehnberg, som efterträdde Granlund 1969, som något av en nytänkare när det gällde undervisningen. Han lät, när han tillträdde, den yngre generationen besluta om undervisning och kurslitteratur. Detta innebar, kan man säga, att han blev den som i praktiken hörsammade de krav på omorientering som diskuterats på mötet i Åbo tio år tidigare. Kurslitteraturen kom nu att bättre anpassas till den nya etnologin. Också valen av uppsatsämnen och seminarieunderlag förändrades. Nu öppnades ämnet på allvar för studier av samtiden och disciplinen blev samhällsrelevant, även om det var svårt att tvätta bort den gamla stämpeln av museivetenskap.

Dauns bok handlar huvudsakligen om hans egen utveckling som forskare och vetenskaplig skribent. Han beskriver sin bana och sina olika verksamhetsområden från de första trevande försöken som etnologistudent till sitt arbete som professor i ämnet efter Mats Rehnbergs död 1984. Men boken handlar också om alla dem som omgav honom, alla de kolleger som liksom han själv deltog i den faktiska omorienteringen av disciplinen. Daun nämner dem alla vid namn och diskuterar deras vetenskapliga produktion. På det sättet blir texten centrerad kring just människor verksamma inom det vetenskapliga fältet. Detta gör hans bok till särskilt angenäm läsning för andra forskare (inte bara etnologer) som känner igen sig själva och sina vänner i studien. Det är med andra ord spännande och intressant läsning för den redan initierade.

Dock känner jag mig mera tveksam till att boken har någon större relevans utanför denna ganska snäva krets. Sannolikt är den alltför personligt hållen för att engagera den läsare som inte känner igen persongalleriet. Därför fungerar den t.ex. inte som kurslitteratur för studenter. Det är naturligtvis beklagligt eftersom den behandlar en fascinerande tid, 1960- och 1970-talen, som sällan eller aldrig blivit ordentligt belyst i ämneslitteraturen. Men, för att göra en rättvis bedömning: Åke Daun har sannolikt inte heller haft ambitionen att skriva en lärobok. Han har i stället skrivit ned sina personliga minnen och reflektioner kring den egna forskarverksamheten och han har gjort det på ett föredömligt lättsamt sätt. Samtidigt har han tecknat bilden av hur förändringen tog sig praktiska uttryck, hur paradigmskiftet eller den vetenskapliga revolutionen inom etnologin gick till och vilka insatser som krävdes för detta. Att det sedan förutsätter en del förkunskaper för att förstå detta, dvs. att Daun talar till de egna leden, förtar inte bokens värde alls.

Agneta Lilja, Huddinge

Fredrik Nilsson: *Aktiesparandets förlovade land. Människors möte med aktiemarknaden.* Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 2003. 156 s., ill. ISBN 91-7139-636-5.

Sverige har blivit världsledande när det gäller antalet aktieägare per invånare. Aktiemarknadens skilda verksamheter har på de två senaste decennierna blivit var mans angelägenhet, ett förhållande som kanske fick sitt mest pregnanta uttryck genom PPM-systemets införande år 2000. Varje svensk medborgare ställdes nu inför uppgiften att välja "kapitalplacering för högsta möjliga värdetillväxt", ett val som av statsmakten förespeglades skulle komma ha stor betydelse för individens ekonomiska situation på ålderns höst. Om dessa "vanliga" människors möten med aktiemarknaden har etnologen Fredrik Nilsson skrivit en spännande bok med den underfundiga titeln *Aktiesparandets förlovade land*. På känt etnologiskt maner har Nilsson granskat dessa möten på skilda vardagsanknutna, lokala arenor och sammanhang. Studien bygger främst på fältanteckningar och intervjuer från tre sådana platser; han har deltagit i en kurs i *aktiekunskap* för nybörjare, beviljat ett antal så kallade *aktieträffar* och slutligen gjort en närgranskning av *aktiesparklubben Staffans* verksamhet på ort och plats (Staffanstorps).

Det är en vetenskaplig undersökning som Nilsson presenterar här, men jag vill också betrakta boken som ett debattinlägg med klara politiska implikationer. Utgångspunkten för studien är nämligen inte ett strikt vetenskapligt intresse för fenomenet utan framför allt den laddade samhällsdebatt som utvecklats kring millennieskiftet om det breddade aktieägandets mer djupgående sociala och kulturella konsekvenser.

Författarens berättartekniska strategier är värd begrundan i sammanhanget. Inledningsvis konstrueras ett par extremer i debatten – utopierna kontra dystopierna – en tudelning som banar väg för den mer balanserade positioneringen mellan de två mindre sansade. I fallet Utopia kommer marknaden och det privata näringslivet till medborgarnas räddning när välfärdsstaten successivt retirerar under slutet av seklet. Med hjälp av avreglering, privatisering, frihandel och ökad individuell frihet ska välfärden även fortsättningsvis kunna garanteras. Geme-
ne mans inträde på aktiemarknaden ses som ett naturligt led i samma positiva riktning. Den breda massan får nu möjlighet att åtnjuta det välstånd som tidigare var förbehållet ett fåtal privilegierade. De anförda debattörerna